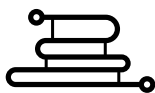

Biblioteka
NASLIJEĐE

TIM press

Biblioteka
NASLIJEĐE

Dražen Lalić
Dvije kuće iznad mora
Kultura sjećanja dalmatinskih obitelji

Nakladnik
TIM press d.o.o., Zagreb
tim.press@tim-press.hr
www.tim-press.hr

Za nakladnika
Dijana Bahtijari

Urednik
Hašim Bahtijari

Recenzenti
dr. sc. Dean Ajduković, prof. emer., Sveučilište u Zagrebu
prof. dr. sc. Aleksandar Jakir, Sveučilište u Splitu
prof. dr. sc. Dubravka Stojanović, Univerzitet u Beogradu

Lektorica
Zdenka Krilčić

Likovno oblikovanje naslovnice
Aleksandra Gavrilović

Grafičko oblikovanje
TIM press

Tisak
Kika-graf d.o.o.

CIP zapis je dostupan u računalnome katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 001266292

ISBN 978-953-369-057-5

© TIM press, 2025.
Sva prava pridržana.

Dražen Lalić

DVIJE KUĆE IZNAD MORA

Kultura sjećanja dalmatinskih obitelji

Zagreb, 2025.

SADRŽAJ

1. Uvod: Obiteljska povijest kao opsesija	7
2. Kuće i ugroze	41
3. Pomorac i trgovac	71
4. Kućanica i krojačica	123
5. Bjegunica i plačkovica	151
6. Iseljenik i posmrče	171
7. Učiteljica i komunist	193
8. Srodnici, tuzemni i inozemni	227
9. Lalić i ja	249
10. Pogovor: Vode, mutne i bistre	299
Literatura	313
Zahvale	321
O autoru	323

Ja nisam od ića, od kolenovića
što bez straha ležu, ustaju veseli.
Ja sam od onih crnih nikovića
što su krv pljuvali i mnogo voleli.

Mnogo su voleli moji žedni starci,
i sa dna lomača i s vrha vešala.
I kad bi im usne razneli udarci
njihova su usta udar opraštala.

Svoga su se smeha, ljubavi libili,
bežeći od sunca, noći i sela.
I pred svakom senkom u zemlju se krili

i imali mala i zgrčena tela,
pa su svaku nadu tužno promašili
i sve što su hteli voda je odnela.

Oskar Davičo, *Hana*, 9.

1. UVOD: OBITELJSKA POVIJEST KAO OPSESIJA

Opsesije su poput obitelji: teško ih je napustiti. Intenzivne zamisli i strasti često do kraja interveniraju u život čovjeka ili cvile u podrumu duše. Osobito su tvrdokorne opsesije usvojene upravo u obitelji i vezane uz tu najbližu zajednicu. One ponajprije proizlaze iz začudnog učinka – zašto sam baš ja ovakav došao na svijet, a ne netko drugi i drukčiji? – tjelesnog i drugog spoja majke i oca, a time i predaka s obiju strana. Michel de Montaigne se u eseju „O sličnosti djece s očevima“ zapitao: „Zar nije čudo da su u kapi sjemene tečnosti, iz koje smo postali, sadržani začeci ne samo našega tjelesnoga oblika, već mišljenja i sklonosti naših otaca? Gdje je u toj kapi sjemene tečnosti smještena takva bezbrojna količina oblika? I kako je silovit i neuredan hod ovih obilježja srodstva, po kojem će prauk biti nalik na pradjeda, unuk na djeda, sinovac na strica?“¹

Na prethodnike iz obitelji odnose se dva ključna uvjeta prisutnosti bilo koje osobe na svijetu. Prvi, majčini i očevi preci bjelodano su ostvarili, u neprekinutom nizu, potencijal reprodukcije i podigli potomke uz potporu srodnika. Drugi se uvjet odnosi na njihovu sposobnost preživljavanja: prilagođavanjem, suprotstavljanjem i na druge načine nosili su se s oružanim i drugim sukobima, stranim okupacijama, boleštinama, oskudicama i drugim ugrozama i opasnostima. Opsesije suvremenika koje se odnose na obitelj uglavnom se tiču tegoba i prepreka u ostvarivanju potonjeg uvjeta. Doista, izrazit interes za obitelj i njezine upečatljive izdanke tim je izgledniji što su porodični prethodnici osobe koja ga nastoji izraziti živjeli u naročito tegobnim okolnostima. Mnogi pokazatelji upućuju da se takve opsesije naj snažnije javljaju i najdulje, nerijetko i cjeloživotno, održavaju ako su ti preci bili žrtve ratova te političkih i društvenih konflikata.

Odnos prema obitelji oštećenoj udarima iz prošlosti kod nekih se ljudi plodno izražava u porivu za intelektualnim stvaranjem. Prema Javieru

¹ Montaigne 2022: 344.

Cercasu opsesije su „prije ko potrebno gorivo za pisanje“.² Stvaralaštvo toga španjolskog pisca, znatno određeno kompleksnom političkom i ratnom poviješću njegove porodice zorno upućuje kako to gorivo može biti izrazito snažno i kvalitetno. Posebno je to izraženo u romanu *Vladar sjena* o bliskom srodniku (stric njegove majke) falangistu koji je ujesen 1938. u devetnaestoj godini poginuo u Bitci na Ebru).³ Ono ne pokreće samo na pisanje romana i drugih knjiga, nego potiče snimanje filmova i drugo umjetničko i znanstveno stvaranje⁴ te javno komuniciranje o obitelji u političkim i socijalnim previranjima.

Opsesija te vrste i kod mene je snažan motiv za istraživanje i pisanje. Zbivanja iz prošlosti koja se odnose na Laliće i Baničeviće (majčina obitelj) zasigurno su utjecala i utječu i na mene. S obzirom na ljude koji su najviše doprinijeli mom odgoju, takva intervencija i ne začuđuje. Odgojili su me baka antifašistička ilegalica i ratna udovica koja je crninu nosila više od pola stoljeća, djed suradnik partizana i poslijeratni robijaš, majka koja ni s kim nije htjela komunicirati o toj politički i klasno uvjetovanoj zatvorskoj kazni, kao i muški roditelj cjeloživotno frustriran zbog mučenja i smaknuća svog oca. Naracije i utiske o tome što se s mojim dvjema obiteljima iz Tučepi⁵ kraj Makarske i Čare na otoku Korčuli dogodilo četrdesetih godina 20. stoljeća i nakon toga primao sam i od drugih bliskih osoba kojima su životne putanje izravno ili posredno bile uvjetovane stradanjima i drugim povijesnim zbivanjima. I to na različite načine i s drukčijim učincima: s jedne strane, dugogodišnjim žalovanjem, emocionalnim zatvaranjem, lišavanjem u obrazovanju i nekim drugim važnim područjima života, protestnim iseljavanjima i sličnim tegobama; s druge, u stoičkom nošenju s egzistencijalnim i drugim problemima, postupnom prihvaćanju gubitka, gajenju tolerantnih

2 Cercas 2023: 44.

3 Cercas 2020.

4 Popis vrijednih književnih, filmskih i drugih ostvarenja stranih i naših umjetnika te ostalih autora s tom temom, ako bi se netko poduhvatio njegove izrade, bio bi vrlo dug. Navodim neke primjere: autobiografsko-obiteljski romani *Porijeklo* Amina Maaloufa i *Doba mjedi* Slobodana Šnajdera; povijesno-publicistička djela poput *1941. Godina koja se vraća* Slavka Goldsteina; uglazbljena i druga poezija nobelovke Louise Glück; filmovi kao što su *Otac na službenom putu* redatelja Emira Kusturice iz 1985. i *Roma* Alfonsa Cuaróna (2018).

5 Vedrana Spajić-Vrkaš, pozivajući se na doprinos jezikoslovaca, ustvrđuje da je naziv tog mjesta „(...) specifičan jer se sklanja kao stvari, pa ima samo dva oblika: Tučepi i Tučepima“. Ta antropologinja i pedagoginja, autorica vrijedne studije o tradicijskoj kulturi u Tučepima, opredjeljuje se za toponomastičku tezu o ilirskom podrijetlu naziva mjesta, koje ima značenje „selo kod pojila/ izvora“ (Spajić-Vrkaš 1996: 16).

relacija s drugima i drukčijima te ostalim odnosima i ponašanjima blagotvornim za pojedinca, obitelj i zajednicu.

Događaji iz sredine prošlog stoljeća te njihovi odjeci i efekti već „cijelu vječnost“ nameću mi se kao zagonetka od koje ne mogu dignuti ni misli niti ruke. Kao društveni znanstvenik i – prije svega – čovjek, moram je mentalno i putem pisanja razriješiti ili barem pridonijeti spoznaji o tome. Pa je uputiti i drugima, ponajprije sebi bliskima. Moje su tri kćeri napose zainteresirane da ostvare pobliži uvid u tu povijest; ufam se da će takvo zanimanje u vremenu koje dolazi resiti i unuku te druge njihove potomke čiji dolazak na svijet željno iščekujem. Pojedini prijatelji i neki drugi ljudi koje sam upoznao sa sadržajem ovog istraživanja također žele, kako mi vele, pročitati uz to vezan izvještaj. Drago mi je zbog tog interesa: kad pišem o sebi i svojim mislim i na druge.

Slijedom „pobratimstva lica u svemiru“,⁶ svjestan da moje misli i emocije nisu samo moje, obraćam se i neznanima. Moguće je da bi i neki od njih zbog sličnih, teških iskustava svojih porodica htjeli ostvariti uvid u ono što sam saznao i osjetio slijedeći opisani poriv. U prikupljanju podataka i napose pri pisanju dokučio sam kako opsesije, uostalom kao i mnoge druge važne ideje, nisu „po definiciji“ loše ili dobre, štetne ili blagotvorne: o različitosti ličnosti i njihovih životnih okolnosti ovisi hoće li se naposljetku pokazati ovakvima ili onakvima ili kompleksnima.

Opsesije koje se odnose na traume iz prošlosti obitelji zasigurno su nekim osobama tegobne i potencijalno ili stvarno ometajuće za normalno funkcioniranje. I moja iskustva pokazuju kako ti jaki porivi, uz teškoće kojima su bremeniti, imaju potencijal donijeti zanimljive i vrijedne uvide. Svakako mogu pružiti inspiraciju za stvaranje. Određenim osobama opsesije te vrste, ako ih uspiju valjano izraziti, donose i blagotvornu katarzu, uz ostalo i pročišćenje od potisnutog sadržaja koji je nerijetko poguban za dušu. Više je načina da se to ostvari; vjerojatno se najviše koristi upravo pisanje. Još dok je francuski filozof Jean Grenier bio živ (preminuo je 2019.) pročitao sam i zapamtio njegovu misao prema kojoj je pisanje stavljanje osobnih opsesija u red.

O mučnim obiteljskim iskustvima iz ratne i druge prošlosti od rane mladosti komuniciram s nekim ljudima koji su u vezi s tim voljni razmijeniti iskustva, misli i osjećaje. U društvu nekih drugih katkad se o tome samo šuti, što je još jedna potvrda glasovite konstatacije filozofa Ludwiga Wittgensteina. U određenom času ili zasvagda na tu temu s

6 Ujević 2016.

njima treba samo ostati u tišini koja govori. Primjerice, od majke mog dobrog prijatelja iz Splita, kojoj su pripadnici Jugoslavenske armije na kraju rata najvjerojatnije (njegovi ostaci nisu pronađeni) pogubili oca ustaškog časnika, ne mogu se dobiti riječi. Kad se spomene navedeni gubitak ta osjećajna žena, podrijetlom iz imotskog kraja, samo uzdiše i gleda u pod.

Takav sam odnos zamijetio i kod nekih kćeri i sinova čije su roditelje u tom ratu ubili ustaše i drugi fašisti. Još u ranoj mladosti ustanovio sam da pripadnici te generacije uglavnom samo u posebnim situacijama i isključivo pred za to pogodnim osobama otključavaju vrata svojih duša. Slične sam reakcije uočio i u potomaka nekih žrtava Domovinskog rata: dvojica sinova očeva ubijenih neposredno nakon Bitke za Vukovar na zloglasnoj Ovčari tek su mi nakon dugog poznanstva pričali o nekim aspektima svojih trauma (za cjelovito otvaranje ipak su potrebne njima bliskije ili stručnije osobe od mene). Sve su navedene ljude „ubili ciglama“ (Slamnig 1999), koje su ponajprije stvrdnule misli i osjećaje ubojica i njihovih nalogodavaca.

Ovaj istraživački interes i iz njega proizišao tekst usmjeren je na pojavnost i uvjetovanost takvih problema u Dalmaciji. U povijesti mog zavičaja, kao i u mnogim drugim krajevima Hrvatske i svijeta, nerijetko se zbivalo da obitelj s malom djecom ostane, na dulje ili zauvijek, bez jednog roditelja. Najviše su to bile posljedice ratova i političkih trvenja te takvih sukoba i – izrazitije od toga – gospodarskih teškoća uzrokovanih deprivacijama i iseljavanjem. U navedenoj sredini, u prošlim vremenima znatno obilježenoj patrijarhalnom i tradicionalnom kulturom, češće je dolazilo do opasnosti za život oca pa i gubitka „hranitelja obitelji“ nego majke. One su pak *plaćale buletu* – snosile posljedice za ono što su skrivili autoritarni režimi.

Dalmacija je prastara regija, povijesno (kolijevka hrvatske državnosti) i kulturno profilirana. Ali ne i u suvremenom upravnom i u političkom pogledu: od 1992. godine podijeljena je na četiri županije, a ni prije uglavnom nije funkcionirala kao takva cjelina. Dalmacija je doista „povišću pritrujena“ (poviješću premorena), kako je još prije Domovinskog rata ustvrdio Ljubo Stipišić, marni zaštitnik i promicatelj njezine baštine.⁷ Da je tome tako uz ostale pokazatelje zorno svjedoče

⁷ Skladatelj i etnomuzikolog Ljubo Stipišić Delmata (1938. – 2011.) autor je pjesme „Dalmatino, povišću pritrujena“, koja je ubrzo nakon nastanka (1972.) postala neformalna himna Dalmacije, izvođena u brojnim obradama.

brojne žrtve i još uvijek nezaliječene traume brojnih njihovih potomaka i obitelji, koje se najviše odnose na nastavke politike drugim sredstvima,⁸ ali i nastavke ratova instrumentima politike. I jednih i drugih „nastavaka“ bilo je u prošlosti Makarskog primorja i otoka Korčule, kao i drugih dijelova Dalmacije, puno i previše. U nemogućnosti da cjelovito izložim intrigantnu povijest dvaju mjesta i kraja koji su poprišta ovdje analiziranih zbivanja, upućujem zainteresirane čitatelje na neke vrijedne studije i knjige povjesničara i drugih znanstvenika, vezane uz Tučepi i Makarsko primorje⁹ kao i Čaru i otok Korčulu¹⁰ od kraja srednjeg vijeka do sredine 20. stoljeća.

U dijelovima ove knjige, ovisno o akterima i zbivanjima koja se u njima obrađuju, opisane su neke važne dionice i odrednice jučerašnjice obaju navedenih mjesta i kraja. Ponajprije ističem kako je povijest Dalmacije u cijelosti bila izrazito dinamična i nerijetko opterećena nasiljem i ratom. Katkad su izbijale i pučke pobune kao „kolektivne akcije“ i „svjesno odbijanje vrijednosti koje podupiru postojeće odnose moći“.¹¹ Takve su akcije najviše bile usmjerene protiv stranih zavojevača, i to kako onih s istoka – u kolektivnoj memoriji¹² još su uvijek iskustva višestoljetnih sukoba s Turcima i njihovim izdancima – tako i zapadnih sila odnosno njihovih vojnika i drugih službenika (Mlečana i Talijana, Francuza, Austrijanaca i Nijemaca...).

Makarsko primorje i otok Korčula u povijesti su uglavnom bili pod vlašću stranaca, ali s različitim akterima. Dok su vlast u prvom području, u različitim vremenima, držali Rim, Bizant, Turci, Francuzi, Mađari, Austrijanci i Mlečani odnosno Talijani, na Korčuli su najdulje vladali posljednji navedeni. Podsjećajući da je gotovo uvijek u prošlosti vrhovna vlast u Dalmaciji bila strana, povjesničar umjetnosti Duško Kečkemet upozorava: „Niti su stari Rimljani htjeli Dalmatince pretvoriti u Rimljane, niti Mlečani u Mlečane, niti Austrijanci u Nijemce i Austrijance – sve do novijih talijanskih iredentističkih težnji.“¹³

Na temelju Rimskih ugovora sredinom 1941. pod talijanskim se suverenitetom našlo oko 280 000 Hrvata i 90 000 Srba, koji su podvrgnuti

8 Carl von Clausewitz, pruski general i vojni teoretičar, još je prije dva stoljeća definirao rat kao „nastavak politike drugim sredstvima“ (Clausewitz 2010).

9 Šetka 1968, Spajić-Vrkaš 1996, Mimica 2003, Novak 2004. a i b.

10 Gjivoje 1969, Novak 2004. a i b., Fisković 2008, Srhoj 2019.

11 Bačić 2022: 56.

12 Termini memorija i sjećanje u ovoj se knjizi koriste kao istoznačnice.

13 Kečkemet 2006: 7.

intenzivnoj talijanizaciji. Ali to nije bio kraj fašističkog presizanja, čiji je cilj bio preuzeti cijeli istočni dio Jadrana. Slovenski povjesničar Jože Pirjevec upozorava da je tada došlo do „jedinstvene situacije u okupiranoj Europi: uz jadransku obalu su tekla tri usporedna područja koja su Talijani na različite načine držali kao svoje: jezgra primorske Dalmacije koja je bila anektirana, širok demilitarizirani pojas, uključujući i Dubrovnik, do kojeg su njihove jedinice imale slobodni pristup, a uz to još jedan širi pojas, koji su Talijani zauzeli tijekom Travanjskog rata i koji su trebali napustiti, no nisu to učinili“.¹⁴ Dalmatinci, kao i žitelji drugih dijelova Hrvatske, na tu su situaciju nepovoljnu za nacionalni i drugi opstanak reagirali pobunom koja je odvijanjem rata bivala sve žešća.

U vrijeme pisanja ove knjige, u tekstu objavljenom na Korčuli, u sklopu zbornika radova o drevnoj porodici Crnomiri, iznio sam svoje refleksije o dugoj povijesti pučkih pobuna u svom širem zavičaju. Uz ostalo sam zaključio kako su pučke pobune nerijetko bile epicentri učestalih trešnji na ionako trusnom političkom i socijalnom terenu Dalmacije.¹⁵ Potres u prvoj polovini četrdesetih godina bio je po svemu sudeći naročito snažan i po učincima dalekosežan.

Tri rata i poraća

Zbivanja u 20. stoljeću, koja su ishodišna tema ove knjige, bila su veoma dinamična i obilježena teškim stradanjima stanovnika te regije. U (povijesno) razmjerno kratkom periodu od osamdeset godina, Dalmatinci su bili uključeni u tri velika rata. Događaji u Prvome svjetskom ratu u Makarskom primorju i na otoku Korčuli, zbog prisilnog vojnog novčenja, političkih sukobljavanja, osiromašenja stanovništva i drugih razloga, bili su burni. Uz ostalo je sredinom srpnja 1918. u Veloj Luci „izbila prava pobuna i okršaj s oružnicima“.¹⁶ Danas se o tim i sličnim događajima kod nas malo zna, na što već u naslovu svoje knjige *Prešućeni rat* upućuje povjesničar Tonko Barčot. Nakon završetka sukoba oba su područja, i to Korčula tri godine nakon Makarskog primorja, ušla u sastav Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca. Slijedom velikosrpske

¹⁴ Pirjevec 2023: 109.

¹⁵ Lalić 2024: 352.

¹⁶ Barčot 2015: 303.

vojnici koristili u potjeri. Bio je to lukav potez: psi su zbog toga postali beskorisni u hajci koju su organizirali Talijani.

Domeniko je noću hodao prema Veloj Luci i uspio se domoći uvale Grdača u kojoj su se okupili partizani. Ribarskim brodom ubrzo je prebačen na otok Sušac, a potom u grad Vis. U tome su mu pomogli njegov blizak prijatelj od prije rata Marin Cetinić Bonasera (prije rata bio je postolar u Blatu, gdje je Domeniko radio u obiteljskoj mesnici, a nakon rata je obnašao visoke političke dužnosti u federaciji) i neki partizani s Korčule koje je otprije poznao. Vjerojatno je za vrijeme „100 dana slobode“ (tako mnogi Korčulani nazivaju razdoblje od sredine rujna 1943. do kraja te godine, kad su otok kontrolirali partizani) djed opet došao kući, ali za to nemam potvrde. Odlaskom u partizane uspio je izbjeći i druge fašističke progone, od kojih je za Čaru posebno teško bilo smaknuće Krajančića (Jakova i Marina) i Marelića (Marka i Marina) te Viliانا Lausa i Antuna Tomića 6. srpnja te godine, što je obilježeno spomen-pločom na mjesnom groblju. U sklopu pozadinske službe partizanske vojske djed se prvo uključio u pripremu, a potom u pratnju velikog zbjega. Brod s izbjeglicama je u siječnju 1944. preplovio Jadran i pristao u talijanskoj luci Bari, a nakon nekog vremena otplovio za Egipat.

Priključivanje zbjegu jedan je od pokazatelja djedova sudjelovanja u partizanskom pokretu. Branko Radonić u svojoj obimnoj povijesti dalmatinskog zbjega u Italiji i Egiptu 1943. – 1946. odgovara na pitanje koji su ljudi sačinjavali mnoštvo izbjeglica: „Radilo se uglavnom o osobama koje su bile kompromitirane činjenicom što su one same bile u jedinicama Narodnooslobodilačke vojske, vojnopozadinskim službama, narodnooslobodilačkim odborima, Komunističkoj partiji, SKOJ-u i različitim antifašističkim organizacijama (FŽ, USAOH) ili su imale nekoga iz obitelji i rodbine s njima. Odnosno, aktivno su podupirale partizanski pokret ili ih se na neki način s njime moglo povezati.“²⁸

Domeniko je ispočetka radio u ekonomatu zbjega u kojem je bilo gotovo 40 000 ljudi, izrazitom većinom iz srednje Dalmacije. Ustanovivši da je on u stanju kako-tako komunicirati na dva strana jezika te da posjeduje vještine i dozvole za nekoliko kategorija vozila, Englezi su ga ubrzo u El Shattu angažirali kao vozača. Vozio je motocikle, kamione, autobuse i džipove; neko je vrijeme bio i vozač hitne pomoći. Fotografija prikazuje Domenika kako zajedno s jednom partizankom

28 Radonić 2023: 62.

i trojicom partizana (jedan je nosio „trorogu“ kapu) iz pratnje zbjega stoji uz neku zgodnu Engleskinju ispred velikog vozila hitne pomoći i motocikla. Ta se strankinja s njim pojavljuje na još jednoj fotografiji iz zbjega koju sam dobio na uvid. Pričali su neki u obitelji da su njih dvoje bili suradnici (medicinska sestra?), ali i to da je s njom bio u bliskim odnosima. S obzirom na to da kasnije nije htio – koliko mi je poznato – ni s kime govoriti o toj mladoj ženi, nisam saznao kako se zvala i što se kasnije s njom zbilo.

U domovinu se vjerojatno vratio XI. transportom izbjeglica u kojem je bilo najviše Korčulana, krajem listopada 1945. nakon šest dana plovidbe brodom „Princess Kathleen“.²⁹ Nakon povratka intenzivno je prionuo vinogradarskom i drugom radu, pri čemu mu najviše pomažu dvije najstarije kćeri. Mara 30. rujna 1946. godine rađa svoje posljednje dijete, ovaj put muško. Domeniko je presretan zbog ispunjenja svog životnog sna da ima sina, ali i uplašen da „mali“ ne završi kao njegov brat dvanaest godina ranije. Za vrijeme robijanja, koje je otpočelo u studenom te godine, bio je posebno zabrinut za sina. Na sreću, Luka je bio zdravo dijete koje je dobro napredovalo.

Nakon izlaska iz zatvora djed se pokušava suočiti s osjetnim promjenama u okolnostima privređivanja i življenja. Mogućnosti za držanje većeg broja volova i druge stoke u šumi iznad sela znatno se smanjuju. U to se vrijeme dodatno angažira u zajednici. Teta Franica i neki drugi rekli su mi da je 1952. izdašno financijski pomogao nabavu instrumenata za novoosnovanu mjesnu „Narodnu glazbu“, koje je sa seoskim učiteljem otišao kupiti u Novi Sad. Upravo se Domeniko u Čari smatra osnivačem te glazbe. Svirao je harmoniku, što je kasnije prenio na sina. Poput svojih predaka bio je i aktivan član folklornog društva „Kumpanija“ koje izvodi taj stari mačevalački ples; jedna fotografija ga prikazuje kako u narodnoj nošnji, uspravan i stasit, u proljeće 1953. godine stupa u drugom redu domaće „vojske“.³⁰

Iako je živopisna kumpanija izvan Korčule vjerojatno manje poznata od moreške, za žitelje više mjesta na otoku, naročito njegova zapadnog i središnjeg dijela, već dugo ima veliku važnost. Još je 1897. etnografskim istraživanjima zaokupljen učitelj iz Blata Petar Kuničić objavio knjigu o tom „bojnom plesu“, u kojoj navodi kako je posebnost čarske kumpanije

²⁹ Podaci o sastavu izbjeglica prema kotarevima u povratničkim transportima prezentirani su u: Radonić 2023: 137–139.

³⁰ Ta je fotografija objavljena u monografiji *Klapa Crnomiri Čara. Pjev Mediterana. Još u svići ima uja* (Tvrdeić 2019: 54).

u tome da se izvodi kao uspomena na Petra Crnomira (Crnomirovića) koji je usmrćen za vladavine prvoga mletačkog kneza na Korčuli.³¹ Dugo je tu vitešku igru u tom selu obilježavao ritual sječe volovske glave. Među pukom je bilo prisutno vjerovanje kako neuspješna sječa, koja se propustila obaviti u jednom zamahu mačem, nije dobro znamenje za selo. Iz tog je razloga bila je velika odgovornost na izvršitelju sječe, koji se morao u tome pokazati izuzetno jakim i sposobnim.

Državne su vlasti sredinom pedesetih zabranile taj ritual, koji je moguće motriti i kao zaostali refleks feudalizma. Prosvjedovala su i neka društva za zaštitu životinja u zemljama Zapada te su o tome izvještavali pojedini tamošnji mediji. Tete u Torontu našle su kasnije u knjižnici Sveučilišta u Torontu neke novinske članke o tom događaju. Najviše ih je to zanimalo jer je sječu glave volu 1953. godine obavio upravo njihov otac. U to se vrijeme kumpanija nije izvodila prigodom poklada, nego iz ideoloških razloga na Praznik rada (1. maja). U crkvenoj kronici iz tog vremena uz ostalo stoji: „Po starom običaju bila je osječena glava volu, a to je spretno izveo Dominik Baničević.“³² Zbog tog čina bio je poznat na cijelom otoku, a i nakon njegove smrti su meni i drugim članovima obitelji Korčulani starije dobi iz različitih mjesta spominjali tu sječu. Čaranin Ivan Tvrdeić Mrša o tome mi je početkom 2024. rekao: *Domeniku je trebala velika snaga i vještina da to učini. Moralo se precizno udariti, pogoditi između dvije kosti, to nije moga svak.*

Didi mi je sredinom osamdesetih godina pričao kako je zbog viroze u proljeće 1953. umalo propustio sudjelovati u kumpaniji. Ipak je popustio pred upornim nagovaranjem vodećih ljudi te manifestacije. Oni su naime smatrali da baš on zbog svoje vještine mesara i neobične snage najbolje može izvršiti taj zadatak. Imao je izrazito jake ruke i velike šake s neobično debelim prstima. Ovako mi je opisao taj događaj: *Okupilo se tada puno naroda. Bila je velika fešta. Svi su čekali da se volu osječe glava. Boja sam se hoću li to uspit. Najviše zato što me je bolest oslabila. Ali uz Božju pomoć sve je prošlo dobro.* U razgovoru o tome dao mi je do znanja kako shvaća da se stari i atraktivni, ali surovi običaj sječe glave volu u novom vremenu više nije mogao održati. Unatoč tome, zadržao je veliki crni mač i ponosno ga, posebno unucima, pokazivao kad je bio dobre volje.

Na odluku da unatoč bolesti sudjeluje, i to kao izvršitelj najteže zadaće, u kumpaniji 1953. vjerojatno ga je ponukala i potreba za

³¹ Navod Kuničića prenesen je iz: Lozica 1999: 236.

³² Prema: Lozica 1999: 244.

i drugima iz obitelji: *Kad bi to čula, Ivka bi počela plakat, a ja bi se izdera u slušalicu...* Nakon što su oštećena neka partizanska spomen-obilježja i naročito pod teškim dojmom miniranja (na sreću neuspjelog) krasnog spomenika „Slomljeno krilo“ u obližnjoj Podgori, počeo je tijekom noći zaključavati kuću i u spavaćoj sobi kraj sebe držati nabijenu lovačku pušku. Kasnije mi je o tome ovako pričao: *Reka sam kome je tribalo da su jedanput došli u našu kuću i da drugi put neće doć bez da se zapuca.* Lokalni HDZ-ovci koji su ga dobro poznavali, a s nekima od njih bio je i u prijateljskom odnosu, kao i drugi njemu bliski ljudi, uvjeravali su ga kako se nema čega bojati.

Ta epizoda, posve netipična za miroljubivog Marina, trajala je kratko: nastojao se vratiti uobičajenom raspoloženju i mirnom načinu života. To mu je međutim bilo teško postići za vrijeme ratova (prvo u Hrvatskoj, a potom i u Bosni i Hercegovini gdje je imao prijatelje i poznanike), koji su potresli njega i ostale članove obitelji. Za vrijeme drugog rata u svom životu, Marin se jako nervirao prateći vijesti na televiziji. Sjedeći na trosjedu, u tim je situacijama uglavnom nespokojno šutio. Katkad ne bi mogao izdržati, pa bi planuo. Jedne večeri u studenom 1991. je uzviknuo: *Šta taj Milošević govori, pa nije rat u Požarevcu nego u Vukovaru. Ubijaju civile i zarobljenike! Jadni ljudi!* Poslije je bio uvjeren kako je šćerna bolest, od koje je tada obolio, proizišla upravo iz toga psihičkog stanja.

Marin se gnušao nad sukobima izazvanima mržnjom između ljudi različitih etničkih i političkih pripadnosti. Takav je njegov odnos bio uvjetovan patnjom zbog pogibije oca i ostalih nemilih zbivanja u ratu, kao i uvjerenjem da se neslaganja između naroda i drugih zajednica trebaju i mogu mirno razriješiti. U njegovu shvaćanju su kod izrazite većine ljudi važnije povezanosti nego različitosti, a nasilje izbija kad se manjina osili u za to povoljnim uvjetima. Jako su mu smetale nepravda i velike socijalne razlike. Po tim i mnogim drugim idejama vodiljama bio je istinski ljevičar. Na izborima se opredjeljivao za SDP. No često je *brontulao* (prigovarao) zbog neodlučnosti i drugih slabosti Račanove stranke, naročito početkom ovog stoljeća kad je ona vladala zajedno s partnerima. Svakoj vlasti je prigovarao *nebrigu za malog čovika*, koji unatoč tome što naporno radi i poštuje pravila najviše plaća visoke račune koje društvu ispostavljaju gramzljivi moćnici i njihovi poltroni.

Po okončanju Domovinskog rata Marin se smirio. Već u penziji, održavao je kuću i pomagao ženi u domaćinstvu, bavio se *tićima*, igrao *na buće* (boćanje) s prijateljima, odlazio u lov i slično. Zadesile su ga,

međutim, egzistencijalne, zdravstvene i druge teškoće. Napose je bio srdit, kako mi se požalio, zbog malih iznosa mirovina te velikih troškova za pravovremeno i kvalitetno liječenje. Smetale su mu i visoke cijene potrepština, uslijed čega je unatoč iznajmljivanju dijela kuće turistima i povremenoga rada u poljoprivredi (uzgajanje maslina, vinarstvo i drugo) njegovoj obitelji katkad nedostajalo novca. Nepridržavanje dogovora i nepoštenje naročito mu je išlo na živce. Ali navedeno i drugo nezadovoljstvo izražavao je tek povremeno i samo pred najbližima: svi koji su poznavali Marina doživljavali su ga kao nadasve dobrog i ugodnog čovjeka.

Prema uvidima članova njegove uže obitelji, pa i mojim, veći dio života izbjegavao je razgovarati o smrti svog oca. Ali otkad se razbolio, a napose pred završetak života, češće je „otvarao dušu“. U isprekidanom komuniciranju o toj nadasve osjetljivoj temi bio je sličan svojoj majci i sestri, ali različit od brata Stipe koji je u vezi s tim cijeli život bio puno otvoreniji od njega. Rajka mi je o tome rekla: *Otac je u formiranju odnosa mojih sestara i mene prema onome što se obitelji dogodilo u Drugom svjetskom ratu imao veliku ulogu. On nam je govorio da je oprostio, ali da nije zaboravio. Da ne smijemo biti jidni. Nije nam usadio mržnju prema obiteljima ustaških simpatizera, kao ni prema Crkvi (...) Odgojeni smo na njegovom primjeru da ne dijelimo ljude po tome što se dogodilo u tom ratu.*

Ujak je bio na drukčijim političkim pozicijama u odnosu na strica. Ni uz pomoć osoba koje su ga poznavale nisam u stanju utvrditi je li desničar bio više zbog osude na zatvorsku kaznu svog oca, klasnog identiteta zadržanog od bogatih i moćnih Baničevića, nezadovoljstva političkom i gospodarskom situacijom u Jugoslaviji u vrijeme svoga socijaliziranja ili iz nekih drugih razloga. Pretpostavljam da su njegov politički profil oblikovali različiti čimbenici, jamačno i navedeni koji su ionako međusobno povezani. Dok je živio na Korčuli i u tadašnjoj federaciji, dakle do svoje 24. godine, izbjegavao je otvoreno izražavati stavove i mišljenja o političkim zbivanjima i akterima. Njegova supruga mi je o tome rekla: *Luka je uvijek bi za Hrvatsku, a ne za Jugoslaviju. Ali nije o tome okolo pričao, pa nije imao ni problema s vlastima.* Takav njegov odnos bio je, uz ostalo, uvjetovan robijom i drugim Domenikovim teškoćama sredinom stoljeća. O političkoj problematici mladi Luka katkad se ipak znao izjasniti pred prijateljima i drugim osobama od povjerenja.

U prvih petnaestak godina življenja u Australiji Luka je prije svega bio usmjeren na posao i obitelj, a politiku je ostavljao po strani. No o

situaciji u tadašnjoj Jugoslaviji nerijetko je razgovarao s drugima u iseljeničkim klubovima i naročito (bio je otvoreniji u uskom krugu) za vrijeme druženja u kućama i stanovima. Smatrao je da su ekonomske i socijalne prilike u novoj domovini znatno povoljnije nego u staroj. U pismu koje je poslao roditeljima 19. studenoga 1983. referira se na uvide drugih iseljenika koji su posjećivali Jugoslaviju i neke filmove koje su oni tom prilikom snimili, pa ustvrđuje kako *tamo mi se čini da je to tako mizerno i bijedno, za razliku ovome životu ovdje, vidim da je dinar puno pao doli, izgleda mi da ekonomija ne ide baš u redu, nešto nije u redu...* Poslije se u izravnoj komunikaciji s njim pokazalo da je to „nešto“ u njegovom shvaćanju prije svega bilo vezano uz politički režim.

Lukino opredjeljenje se osobito jasno izrazilo početkom i u prvoj polovini devedesetih godina prošlog stoljeća, kad je Hrvatska u teškim ratnim uvjetima stekla i obranila samostalnost. Pomagao je emitiranje važnoga radijskog programa na hrvatskom jeziku, koji je vodio Luka Laus. Taj dugogodišnji iseljenik, a već neko vrijeme povratnik u domovinu, informirao me o raznovrsnoj pomoći koju je zajedno s mnogim drugim iseljenicima iz Australije davao njegov prijatelj, kao i o političkoj orijentaciji mog ujaka: *Bio je prije svega čovjek koji je volio hrvatsku domovinu i koji nije krio svoje hrvatstvo. Dokaz tome je i to što je financijski sponzorirao naše radijske programe, a također novčano sudjelovao u svakoj pomoći ratom ugroženoj domovini. Pomogao je ratnoj siročadi, udovicama, bolnicama, a posebno u naoružavanju Hrvatske vojske.* Luka je aktivno sudjelovao i u nekim masovnim demonstracijama protiv rata i za stvaranje samostalne hrvatske države, primjerice 1991. ispred jugoslavenske ambasade u Canberri.

Unatoč desnoj političkoj opredijeljenosti, ujak nije dijelio ljude prema etničkoj, političkoj i drugoj pripadnosti. Prije svega je cijenio kvalitete i ponašanje osoba s kojima se susretao. Više puta sam prisustvovao, a i sudjelovao, u raspravama o politici između Luke i drugih članova obitelji (Vesna je o tome uvijek šutjela, a moja majka bezuspješno pokušavala skrenuti priču na „lakše“ teme) koje su se odvijale nakon ručka ili večere, najčešće u Splitu i u Tučepima, za vrijeme posjeta ujakove obitelji zavičaju. Osobito spreman za diskusiju bio je Stipe, koji u mnogočemu nije bio Lukin istomišljenik. U razgovorima s Lukom i drugim obitelji bliskim iseljenicima, unatoč povremenim provalama južnjačkog temperamenta i malo više popijelog vina (najviše pošipa), sudionici su zapravo jedni prema drugima

sam na tuzemna, a nekoliko godina poslije toga i na daleka putovanja navijačke i druge vrste. Nakon nekoliko godina u tome me je slijedio i brat. U vlakove, autobuse i druga prometna sredstva ukrcavali smo se ne samo kao žestoki navijači i avanturisti, nego i svojevrsni bjegunci, možda najviše od sebe i svoje osjećajnosti.

Brat se sa suprugom i kćeri (ubrzno su dobili i blizance – kćer i sina) konačno vratio u Hrvatsku nakon gotovo desetljeće i pol. U Americi je ispočetka živio na istočnoj obali, najviše u New Yorku, potom je nekoliko godina prebivao u Portlandu, najvećem gradu sjeverozapadne države Oregon, da bi se ponovno obreo u Velikoj Jabuci, gdje je postigao uspjeh kao fotograf. U tom je razdoblju Hrvatsku posjetio samo u tri navrata; prvi put je to učinio nakon jedanaest godina izbjivanja.

Taj je njegov posjet posebno uzbudio roditelje, koji ga dugo nisu vidjeli, za razliku od mene koji sam ujesen 1992. proveo s njim mjesec dana u Americi. I tom sam se prilikom uvjerio, ili mi je tada tako izgledalo, kako im je Mario emocionalno bliži od mene i da je karakterno sličniji tati. Na potonje posebno upućuje nezaboravan prizor iz kolovoza 1998. godine. Nakon što je otac za ručak ispekao ribu (to je izvrsno radio), sjeli smo za stol na našoj terasi ispod masline, ali je već nakon nekoliko minuta počela kiša, ispočetka slaba, a potom sve jača. Ubrzo smo uzeli tanjure i povukli se s djecom u kuću, svi osim Stipe i Marija koji su unatoč već ljetnom pljuskusu spontano ostali na terasi. Gledao sam iz zaklona kako s *guštom* jedu, dok krupne kapi padaju na njih, krumpir salatu, kruh i ispečene ribe (ne sjećam se više koje, vjerojatno je to bila orada ili zubatac) u maslinovu ulju. Kad su završili s objedom, nazdravili su jedan drugome crnim vinom, a onda je otac započeo pjesmu koju je brat, zagrljen s njim, prihvatio: „Nije u šoldima sve / neka te tu kraj mene / sva u zlatu nek sja / mati Dalmacija“.⁷ Iako sam im zavidio na tom izrazu bliskosti, nisam se pridružio pjevanju, ponajprije zato što nisam ostao sjediti za stolom.

Posebno važne osobe u djetinjstvu i mladosti bili su mi baka s očeve i djed (dida) s majčine strane. Njih dvoje su u nekim važnim aspektima na moj odgoj vjerojatno utjecali više nego majka i otac. U druženjima s Ivkom i Domenikom, kao i bakom Marom, bio sam toliko pristojan i nesklon nestašlucima da su roditelji govorili kako ne sličim na sebe.

⁷ Autori hita „Nije u šoldima sve“ su Nenad Ninčević (glazba) i Mladen Grdović (tekst). Potonji pjevač iz Zadra je tu pjesmu 1996. godine snimio u duetu sa sugrađaninom Bepom Matešićem i objavio na albumu istog naziva.

Prazninu vezanu uz nedostatak optimalnog modela muške identifikacije za vrijeme djetinjstva nadomjestio je jedini dida kojeg sam imao. Snažni i poduzetni Domenico dolazio je po mene još kad sam bio mali dječak i vodio me na Korčulu. Tamo sam često išao i s roditeljima. Kad sam narastao, ukrcao bih se na „Porozinu“ ili drugi brod i otputovao na taj divni otok. Najviše u Čari i u Veloj Luci, provodio sam veći dio ljetnih i drugih praznika u dinamičnom poslu i uzbudljivoj razonodi. Tamo sam svaki put bio u društvu vršnjaka Jerka, sina majčine sestre, a katkad i nekih drugih mladih srodnika.

Mara i Domenico su na ljetnim praznicima Jerka i mene nerijetko budili već oko tri sata: *Ala, vaja poč u poje*. Radili smo s didom u vinogradu ili drugdje (baba je *paričala obid* i – često – „slatko“ te *fatigala* u kući i oko nje) do oko deset ujutro, potom se družili i ručali te se odmarali, a već u rano popodne, kad bi vrućina malo popustila, nanovo smo se primali posla u vinogradu, u vrtovima ili oko kuće; nakon večere smo igrali šah i *ćakulali*, a na počinak odlazili rano navečer. Povremene odlaske traktorom („puni sebe“, sjedili smo u prikolici iza širokih didovih pleća) u obližnju uvalu Zavalatica i automobilom u Velu Luku na kupanje rođak i ja doživljavali smo kao najveću nagradu.

U srpnju 1974. godine, dok je dida radio na jednoj strani prostranog vinograda (predio Zagrinjčane), a rođak i ja na drugoj blizu ceste, kraj nas su prošla dvojica sredovječnih Čarana. Jedan od njih, poznat kao šaljivčina, postavio nam je pitanje: *Šta je momci: dida vam je da puno posla?* Jerko je odgovorio: *Ovo je presilni rad*. Iako rođak nije rekao da smo na prisilnom radu nego je naglasio intenzitet posla, ti mještani su pogrešno protumačili, možda i namjerno, kako se kod Domenika unuci osjećaju kao da su na robiji. To i sljedeće ljeto su nas neki u selu zadirkivali: *Alo, robijaši!*

Priča o tome prilično je razgllašena. Čak su mi u iseljeničkim klubovima 1992. i 2009. (Vancouver i Toronto) i 2017. (Sydney) prilazili neki ljudi podrijetlom s Korčule i uz smiješak postavljali ista pitanja: *Jeste li vi unuk Domenika Baničevića? Onaj koji je kod njega bija na robiji?* Moja pojašnjenja dodatno su razveseljavala i njih i druge. Taj interes ponajprije shvaćam jednim od pokazatelja popularnosti djeda na Korčuli i među ljudima podrijetlom s tog otoka, ali i kao insinuciju na utjecaj koji je robijaško iskustvo imalo na njega i interakcije u obitelji.

Dida je svoja iskustva vezana uz Drugi svjetski rat i poslijeratnu politiku dijelio samo s najbližim osobama. A i njima je o tome govorio tek veoma rijetko i lapidarno; njegova žena to uopće nije spominjala.

Domeniko mi je ipak o tom dijelu svog života ponešto ispričao, najviše kad sam krenuo na studij. Neke iskaze koji se odnose na to dramatično iskustvo, kao i pouke koje je iz njega izvukao, pravodobno sam zapisao, a neke i opisao u poglavlju o djedovima. I Jerko je s njime nekoliko puta razgovarao o toj problematici: *Dida mi je reka da je nakon izlaska iz Lepoglave bio jako oprezan u razgovorima s ljudima. Nije htio s drugima pričati o politici. Plašio se da će ga neko prijaviti i da će ponovno morat u zatvor što nikako nije htio. Tada su ljudi završavali na Golom otoku i zbog razgovora o sitnicama, jer je okolo bilo onih koji su spijavali.* I u starosti se dida slabo zanimao za politiku i o tim je temama rijetko govorio.

Brat je pak izbjegavao dolaziti na *škoj* (otok): nije mu se sviđao seoski način života; prezirao je didove spartanske metode odgoja; nije mu bila posebno zanimljiva ni Mara, izrazito usmjerena na muža i domaćinstvo. Ali je obožavao očevu stranu obitelji. Poput mene, Mario je jako volio baku, koja je još od pogibije supruga, dulje od pola stoljeća, nosila crninu. Dojam koji je na nas ostavila rezultirao je time da cijeloga života imamo poseban senzibilitet prema udovicama i siročadi, kojima smo obojica pomagali kad god smo to mogli. Vjerojatno je baš ona na mene najviše prenijela osjećaj solidarnosti sa slabijima, odnosno napadnutima i na druge načine ugroženima.

Nama i drugim unucima i bliskim osobama, ali nerijetko i drugima, Ivka je nesebično pružala čistu ljubav i blagotvornu emociju te s nama dijelila svoje bogato iskustvo. Sve to lijepo je znala izraziti riječima, kao i dostojanstvenim ponašanjem u kojem nije bilo mjesta ni za kakvu glupost, lijenost i nepodnošljivost. Primjereno podizanje kćeri i dvojice sinova u teškim okolnostima, što je shvaćala kao životnu misiju, baka je nastavila i s unucima i prauuncima.

Od nje sam vrijedne pouke i psihološke potpore – u nekoj sretnijoj varijanti života Ivka je uz neke druge profesije mogla biti izvrsna psihoterapeutkinja – dobivao ne samo kao dječak i mladić, nego i u odrasloj dobi. Malo je tema koje smo izbjegavali: baki sam mogao „otvoriti dušu“ i vezano uz neka naročito delikatna pitanja, pa i požaliti joj se zbog životnih tegoba koje inače nekom drugom ne bih spominjao. S njom sam dijelio i dobro i zlo. Na primjer, u lipnju 1993. našao sam se u egzistencijalnim i drugim neprilikama. Tada sam u kratkom razdoblju drugi put (godinu i pol prije toga političkom je odlukom ukinut Centar za društvena istraživanja Sveučilišta u Splitu u kojem sam radio) izgubio posao. Naime, nakon sloma štrajka u Slobodnoj Dalmaciji u

Mussolini pogriješio kad je jednu od svojih okrutnih naredbi popratio tvrdnjom: „Mrtvi ne pišu povijest.“¹¹ Antonio Scurati, briljantni talijanski pisac i povjesničar, dekonstruirao tu izreku upozoravanjem da se radi o „tipičnom ciničnom uvjerenju koje se odnosi na opisivanje ljudske povijesti, bijednoj maksimi koja je toliko sugestivna koliko i lažna“.¹²

* * *

Čas je da završim putovanje kroz povijest mojih dviju obitelji i pripadajuće pamćenje. Nadam se da će neki čitatelji i istraživači koristiti ponešto od moje popudbine u razmatranjima ratne i druge prošlosti svojih obitelji i zajednica kao i sjećanja na nju. U tom radu htio sam biti, koliko je pojedinac od krvi i mesa to u stanju, i racionalan i emotivan, spoznajno ambiciozan ali ne i pretenciozan, a prije svega objektivan i nepristran. Tko uzme u ruke ovu knjigu, neka o njoj i autoru sudi prema cjelini onoga što je pročitao. I neka prijeđe, ako je u stanju, preko eventualnih grešaka i pretjeranih ocjena, za koje odgovornost snosim isključivo ja.

Na samom kraju vraćam se završnom stihu devetog pjevanja poeme *Hana*, koji je moto ove knjige. Opis svojih „staraca“, koji su mnogo voljeli i udarce oprostili, Oskar Davičo zaključuje: „I sve što su hteli voda je odnela.“ I za moje bake i djedove, kao i za roditelje i ostale iz druge generacije, moguće je slično ustvrditi: mutna voda povijesti odnijela je mnoga njihova politička i druga htijenja. Jednima se naposljetku uglavnom nije ostvarilo da oni i njihovi bližnji mirno, bez bojazni od nasilja i rata, u suradnji sa svima dobrohotnima žive u pravednom i razvijenom modernom društvu. Drugima su se pak iznevjerila od predaka preuzeta nastojanja za održanjem tradicionalnog načina života, u kojem roditelji i sin s obitelji, uz kćeri i njihove u blizini, prebivaju na svom tlu, u zajednici zasnovanoj na međusobnoj bliskosti, radu i blagostanju.

No voda nije samo odnosila nego je i donosila. Stari su se tokovi povijesti izmjenjivali, nerijetko na različitim lokacijama, s novima koji su ispočetka uglavnom bivali bistri, ili su takvima doživljavani. Pripadnici obiju obitelji, iz druge i još izrazitije narednih generacija, usvojili su određene kulturalne ciljeve drukčije od svojih prethodnika. Neke su vrijednosti zadržali, prije svega one koje se tiču obitelji i rada. Izrazito

¹¹ Tu je tvrdnju Mussolini iznio u zapovijedi da se na kraju Španjolskoga građanskog rata strijeljaju zarobljeni talijanski ljevičari, pripadnici internacionalnih brigada, koju je u veljači 1939. dao ministru vanjskih poslova i svom zetu Galeazzu Cianu (prema: Scurati 2025: 161–162).

¹² Scurati 2025: 161.

su se trudili, a uglavnom u tome i uspjeli, ostvariti svoje potencijale u nekim drugim profesijama i u raznim mjestima i državama; prihvatili su i stilove života koji im odgovaraju. Potomci krojačice Ivke i pomorca Marinka Lalića tako su najviše nastavnici, umjetnici i ugostitelji, a već dugo žive u domovini. Izdanci trgovaca i poljoprivrednika Baničevića su raspršeni: u Torontu, Sydneyu, Zagrebu, Rijeci i drugim mjestima bave se različitim poslovima, a nekoliko ih ima pozive koji zahtijevaju razvijene kompetencije i veliku odgovornost. Pritom izrazita većina i jednih i drugih, pokazuje ovaj tekst, nije zaboravila stradanja pripadnika svojih obitelji iz sredine 20. stoljeća; neki vrlo pažljivo gaje uz to vezano sjećanje. Političke i društvene okolnosti u kojima žive njima, kao i mnogim drugima koji ne zaboravljaju važnu povijest, uglavnom omogućuju, nekad više i lakše, a u nekim situacijama manje i uz teškoće, izražavanje i razvijanje uz to vezane kulture. U tome i mnogočemu drugom obje obitelji nalikuju na smokvu: imaju žilavo korijenje koje katkad dopire i gdje ne bi trebalo, ali daju dobre plodove.

Ali i nova voda s vremenom odnosi. Neke su nade promašene, a određena se htijenja nisu ostvarila. Tako će valjda biti i ubuduće: nakon dobrih vremena dolaze loša, pa se vraćaju dobra dok je ovoga lijepog, ali nemirnog svijeta opterećenog samoživošću moćnika. S tim u vezi nužno je upozoriti kako se nad glavama građana zemalja Zapada pa i Hrvatske, Kanade i Australije, posljednjih godina sve izrazitije nadvijaju tmasti oblaci autoritarizma i primitivizma. Te prijetnje nagovještavaju bujice potiranja povijesne i druge istine te demokratskih vrednota, pa – s tim izravno povezano – i nasilja i ratova. Razmišljajući o mogućnosti da tako zamucene vode odnesu i ono vrijedno za što se kao društvena bića zalažemo, moji srodnici i ja, poput drugih sličnih nama, itekako uzimamo u obzir iskustva naših predaka iz vrtložne sredine 20. stoljeća.

LITERATURA

a) Knjige i članci

- Alba, Richard D., *Ethnic Identity: The Transformation of White America*, New Haven: Yale University Press, 1990.
- Alaupović Gjeldum, Dinka, *O tradicijskoj kulturi srednje Dalmacije*, Split: Književni krug, 2019.
- Anić, Vladimir, Goldstein, Ivo, *Rječnik stranih riječi*, Zagreb: Novi liber, Jutarnji list, 2007.
- Arendt, Hannah, *Eseji o politici*, Zagreb: Antibarbarus, 1996.
- Assmann, Aleida, *Duga senka prošlosti*, Beograd: Biblioteka XX. vek, 2011.
- Bačić, Arsen, „Pravo na pobunu, konstestacija i konstitucionalizam“, u: Bačić, Arsen (ur.), *Braća i sestre Crnomiri. Simbol borbe za pravdu, slobodu i nadahnuće naraštajima*, Čara: Kulturno umjetničko društvo Petar Crnomir, 2022., 55–73.
- Badurina, Natka, *Strah od pamćenja. Književnost i sjeverni Jadran na ruševinama dvadesetog stoljeća*, Zagreb: Disput, 2023.
- Baničević, Božo, *Imena župa na otoku Korčuli*, Korčula, Janjina: Župni ured, 1989., 65–82.
- Baničević, Božo, „Župa Čara na otoku Korčuli“, u: Foretić, Miljenko (ur.), *Zbornik Čare*, Čara: Župni ured Čara, Mjesni odbor Čara, PZ „Pošip“ Čara, 1999., 169–214.
- Barčot, Tonko, *Prešućeni rat. Korčulanski kotar u I. svjetskom ratu*, Dubrovnik: Državni arhiv u Dubrovniku, 2015.
- Barčot, Tonko, „Jugonacionalisti na otoku Korčuli“, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, No. 49, 2007., 691–720.
- Bauman, Zygmunt, *Čemu sociologija? Razgovori s Michaelom Hviidom Jacobsenom i Keithom Teste-rom*, Zagreb: TIM press, 2015.
- Bauman, Zygmunt, Donskis, Leonidas, *Tekuće zlo. Život u svijetu bez alternative*, Zagreb: TIM press, 2017.
- Bilandžić, Dušan, *Historija Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije. Glavni procesi 1918-1985*, Zagreb: Školska knjiga, 1985.
- Billington, James, *Ikona i sekira. Istorija ruske kulture, jedno tumačenje*, Beograd: Rad, 1988.
- Blanuša, Nebojša. „(Post)pamćenje traumatične povijesti Drugog svjetskog rata kao izvor političke polarizacije u Hrvatskoj“, u: Kulenović, Enes, *Politike polarizacije i kulturni rat u Hrvatskoj*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti, 2023.
- Bobbio, Norberto, *Desnica i ljevica. Razlozi i značenja jednoga političkog razlikovanja*, Split: Feral Tribune, 1998.
- Bodrožić, Ivana, *Hotel Zagorje*, Zagreb: Profil, 2010.
- Borges, Jorge Luis, *Sabrana djela 1923-1982*, Zagreb: Grafički zavod Hrvatske, 1985.
- Boudon, Raymond, *Sociologija kao znanost*, Zagreb: Naklada Jesenski i Turk, Hrvatsko sociološko društvo, 2012.
- Bourdieu, Pierre, *Znanost o znanosti i refleksivnost*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk, Hrvatsko sociološko društvo, 2014.
- Braudel, Fernand, *Sredozemlje i sredozemni svijet u doba Filipa II., I. – II.*, Zagreb: Izdanja Antibarbarus, 1997. – 1998.
- Bukowski, Charles, *Zabilješke starog pokvarenjaka*, Zagreb: August Cesarec, 1985.